

Договорът от Кючук Кайнарджа между Русия и Турция

Станка Георгиева

***Kainardja inter Russia and Turkey contact.** That contact is similar to Kainardja. He sees and puts to setting the east issue bargain **between** Austria and Turkey in 1699 year. He intensifies crisis in Turkey and gives impulse in fights for freedom of the enslaved nations: Greeks, Serbia's, Bulgarians, Georgians and so on. Opportunity is revealed for they're broken from Ottoman Empire and creation of own countries. Report the doctrine of the protection of chastens. He gives right of Russia to sponsor Christians in the Ottoman Empire. He saves be a socialization and genocide them. He accelerates their faith in the role ease of Russia.*

Key word: eastern query, crisis

ВЪВЕДЕНИЕ

Руско-турските войни от XVIII и XIX век имат интересна история: като фактология, като действащи лица; като резултати с важно международно значение. Такава е и Руско-турската война от 1768-1774 г., която завършва с подписването на Кючуккайнарджанския мирен договор на 10/21 юли 1774 г.

Предмет на това изследване е именно Кючуккайнарджанският мирен договор, неговата същност и значение.

Когато се презентира даден исторически факт, какъвто е Кючуккайнарджанският мирен договор, обикновено се вземат предвид 3 времеви точки-позиции, за неговата оценка и историческо значение: за настоящия момент, за близкото бъдеще, за далечното бъдеще.

Нашето твърдение е, че Кючуккайнарджанският мирен договор от 1774 г. е международен договор с важно историческо значение, оказал влияние и породил редица нови факти и процеси, отнасящи се до взаимните отношения не само между Русия и Турция, но и целия европейски свят през XVIII, XIX и XX век.

Кючуккайнарджанският мирен договор има определено значение и продължително влияние и върху българите и другите балкански народи и земи, тъй като от първостепенно значение е фактът, че е сключен на българска територия (село Кючук Кайнарджа, днес Кайнарджа, на 25 км от град Силистра), а част от военните действия, довели до подписването му и следващите войни между Русия и Турция, се водят на българска земя.

Оригиналът на Кючуккайнарджанския мирен договор се съхранява в Централния военно-исторически архив в Москва [7, л. 8-33]

Първата и най-пълна публикация на текста на Кючуккайнарджанския договор на български език е направена от проф. Георги Генев през 1938-1939 г. [5, с. 11-14] Негова е и идеята за поставяне на паметен знак на изградената чешма на мястото на подписването на мира. Последващите публикации - на С. Стефанова [6, с. 88-93], В. Гюзелев [1] и И. Илчев [3], повтарят неговия текст в съкратен вид, поради учебната цел, за която са предназначени.

Най-пълната презентация и интерпретация на подготовката, подписването, същността и значението на Кючуккайнарджанския мир е направена в кандидатската дисертация на Елена Йосифовна Дружинина, защитена през 1953 г. и издадена като книга през 1955 г. в Москва [2].

В настоящото съобщение ще акцентуваме на основните моменти от договора от Кайнарджа, за оглед развитието на историческия процес на Балканите.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Руско-турската война от 1768-1774 г. се води [4, с. 416] от руската императрица Екатерина II и турските султани Мустафа III и Абдул Хамид I. Театърът на военните действия е много широк: като се започне от Грузия и Кабарда, по суша,

премине се през целия Кавказки и Прикавказки район, Кубан, Запорожието, Крим, Подолието на Буг и Днестър, Бесарабски Буджак, Молдавия и Влахия, Северна и Южна Добруджа, Южна Гърция (Морея); и по море: Азовско, Черно, Бяло и целия Средиземноморски архипелаг. За първи път руският Северен флот под командата на граф Алексей Орлов (адмиралите Г. А. Спиридов и С. К. Грейк) преминава от Балтийско и Северно море, през Атлантическия океан, през Гибралтар и се установява в Средиземно море, разбивайки на няколко пъти турския флот (Чешме). Завладени са почти всички гръцки острови в Архипелага (80 на брой). Сухопътната руска армия под командването на генерал П. А. Румянцев разбива турците при Рябая могила, Ларга и Кагул. Целият ляв бряг на река Дунав е очистен от войските на противника. Русите завладяват Акерман, Бендер, Килия, Браила и други градове. Главната квартира на руската армия се установява в гр. Яш. През 1773 г. войските на ген. П. А. Румянцев форсират река Дунав. При Тутракан, Хърсово и Козлуджа (днес гр. Суворово), ген. А. В. Суворов разбива турците (1774), а ген. Каменски обсажда армията на великия везир в град Шумен.

Населението на поробените територии приветства напредването на руските войски. Австрия, Пруссия, Франция и Англия са против прекомерното засилване на Русия и превръщането ѝ в морска държава.

За да неутрализира част от международния натиск, Русия се съгласява да раздели Полша с Пруссия и Австрия (първи дял на Полша). Сключва съюз с Дания и подкрепя републиканските среди в Швеция. Обещава подкрепа на Англия в Северна Америка. Междувременно в Южна Русия избухва голямото селско въстание начело с Емилиян Пугачов.

При тази сложна вътрешна и международна обстановка мирните преговори между Русия и Турция се протакат [2]. Първо е сключено примирие в гр. Гюргево (Журжу). После се преговаря във Фокшани (Григорий Орлов) и Букурещ (Алексей Михайлович Обресков). Накрая, на 10/21 юли 1774 г. в село Кючук Кайнарджа (днес с. Кайнарджа, Силистренска област) се подписва мирният договор с Турция, който и днес носи името на това малко добруджанско село (Кючуккайнарджански мирен договор). Под договора стоят подписите на генерал-фердмаршал граф Петър А. Румянцев, наречен Задунайски, и великия везир Мусин-заде Мехмед паша. Официалният текст е на италиански език. Съдържа 28 члена и две добавки-секретни приложения.

Тъй като е спряно турското нашествие в Европа и започва нейното изтласкване от заграбените чужди земи, специалистите сравняват Кючуккайнарджанския мирен договор с Карловатския мирен договор от 26 януари 1699 г. между Турция и Австрия, в дипломатията възниква т. нар. "Източен въпрос", който има две страни: 1/ изгонване на Турция от Европа и 2/ поява и развитие на националноосвободително движение, готвещо се да възстанови свободата и независимостта на поробените страни и народи.

По силата на Кючуккайнарджанския мирен договор кримските, кубанските, буджашките и други татари (ногаи), стават независими от Турция. Във владение на Русия преминават Керч и Еникале в Крим и Кинбурн, на брега на Черно море недалеч от устието на р. Днепър, срещу крепостта Очаков. Русия получава право да управлява Азов. Турция предоставя на руските кораби правото да преминават свободно Провливите, да търгуват в нейните владения и заплаща 4,5 милиона рубли контрибуция (15 хиляди кесии злато). Освен това Русия взема под свое покровителство Влашко и Молдова, които имат по 1 представител при Портата, а Турция се задължава да съблюдава определени условия (кондиции) при управлението на тези автономни княжества. Русия си възвръща Кабарда (Голямата и Малката). Източна Грузия се предава под покровителството на Русия, а Турция се отказва от събиране на данъци в Западна Грузия и крепостите се предават във владение на местните князе. Мирът превръща Русия в черноморска държава и

значително засилва нейните позиции на юг, в Нова Русия, Закавказието и на Балканите. Засилва се авторитетът на руската императрица. Тя получава турската титла "падишах", което се тълкува като признаване на нейното императорско достойнство. Руският посланик в Цариград получава втори ранг. За православните християни в турската столица Русия се задължава да построи църква. Всички поклонници, православни християни, отиващи на Божи гроб, получават специалната закрила на турското правителство. На желаещите да се изселят от земите на Османската империя се дава едногодишен срок. Доброволно Русия се отказва от гръцките острови в Архипелага, въпреки че има намерение да задържи поне два от всичките 80.

Съдържанието на Кючуккайнарджанския мирен договор, като регулатор на отношенията между Русия и Турция, може да се сведе до следните основни приноси позиции:

1. Обособяване на Кримското ханство като самостоятелна държавна структура, отделна от Османската империя.
2. Възстановяване на суверените права на Русия върху принадлежащите ѝ земи и територии от т. нар. Нова (Южна) Русия и включването им в стопанско-търговски оборот.
3. Регулиране на търговията и корабоплаването в Черноморско-Средиземноморския район.
4. Укрепване престижа на Руската империя (титули, рангове).
5. Охрана и разширяване правата на подвластните на Турция народи, чрез т. нар. "покровителство" (Влашко, Молдова, Мигрелия и др.).
6. Възстановяване част от военните разходи на Русия.
7. Регламентиране положението на руското представителство в Цариград.
8. Уреждане предаването на военнопленници, пленници и престъпници между двете страни.
9. Потвърждаване правата на християните-поклонници на светите места.
10. Ликвидация на предходните договори.
11. Възстановяване на мирните отношения (извеждане на войските от зоните на военните действия, ратификация на договора, размяна на официални делегации и др.).

За българите и останалите балкански народи особено значение имат членове 1., 7., 14., 16., 17., 23. и 25. от договора. Те гарантират защита на християнското население в пределите на Османската империя от асимилация и геноцид. Като цяло Кючуккайнарджанският договор има своето място в решаването на "Източния въпрос", макар че Русия прави големи отстъпки на Турция по отношение на Долнодунавските княжества, Крим, Морея, островите в Архипелага, репарациите и др. Въпреки това, сключеният мирен договор е голяма победа за Русия, удържана както над военния противник Турция, така и над западноевропейската дипломация, която по всякакъв начин се опитва "да посредничи" при преговорите с цел извличане на свои изгоди за сметка на двете воюващи страни.

Турция ратифицира договора на 13 януари 1775 г., а Русия - още на 11 август 1774 г. На 19 февруари 1775 г. императрица Екатерина II публикува "Манифест", посветен на историческото значение на договора. Следва тържествен парад с илюминации на Ходинското поле в Москва (юли 1775 г.).

Кючуккайнарджанският договор се оказва неприложим. Макар че Турция подписва и ратифицира договора, в страната има сили, които не са съгласни с отделянето на Крим от Турция и отстъпване на крепостите Кинбурн, Еникале и Керч на Русия. Татарският хан, въпреки че още през 1772 г. е подписал с Русия договор за добросъседски отношения, започва да нарушава мира: арестуван е дипломатическият представител на Русия в Крим; нападателни са и са разорени селища на свободните казаци и лагери на скитащите "ногаи", симпатизиращи на

Русия. Това налага да бъдат изпратени в Крим войски, под командването на ген. Ал. В. Суворов, който получава заповед да изведе от полуострова цялото християнско население, за да го спаси от геноцид. Започват сблъсъци между татари, турци и руси. Турция непрекъснато изпраща подкрепления на татарите. Военните действия продължават 5 години. Около онаследяването на кримския престол в Бахчесарай започва борба между многобройните наследници от рода на Гераите: братя и братовчеди. Останало без средства за съществуване (грабеж и създаващите производство християни), татарското общество изпада в тежка криза. То се обръща към Русия за помощ. Това налага турската дипломация да предложи нови преговори по "кримския въпрос". Русия дава съгласието си. Преговорите се водят в турската столица Цариград от руския пълномощен министър там Александър Стахийев и министъра на вътрешните работи на Турция Абдул Резак (водил преговорите в Букурещ през 1772/1773 г.). Преговорите се водят в летните дворци на султана - Айнали-кавакс, където е на 10/21 март 1779 г. се подписва конвенцията. Освен Айнали-кавакската конвенция тя е наречена още "пояснителна". Тя потвърждава Кючуккайнарджанския мирен договор в основните му постановки. Относно "кримския въпрос", конвенцията предвижда избраният хан в Крим да получава "благодарствена грамота" от султана, в която се признава "върховенството на халифа-султан" като духовен водач на мюсюлманите в Крим.

Айнали-кавакската конвенция се състои от въведение и 9 статии (членове). Полуостровът отново е "свободен и независим" и султанът няма право да се меси във вътрешните работи на страната (чл. I и II). Русия също трябва да изведе своите войски от Крим (чл. III). Турция получава крепостта Очаков и района му (чл.V). Тя признава руското корабоплаване в Черно и Бяло море с придобивките, които имат французи и англичани (чл.VI). Потвърдени са постановките на Кючуккайнарджанския договор за Влашко, Молдова, Морея и др.

Айнали-кавакската конвенция прави известни отстъпки на Турция, която обаче пак не спазва поетите от нея задължения. Турция изпраща свои войски в "независим" Крим и напада руската крепост Кинбурн. Започва нова руско-турска война на Екатерина II, продължила от 1787 до 1791 г. Русия анексира Крим (1783-1784) под названието "Таврия". Ген. Ал. Суворов превзема с шумр крепостта Измаил - ключова позиция на устието на река Дунав. Адмирал Фьодор Ф. Ушаков разбива турския флот при нос Калиакра. Русия се превръща в господстваща сила в северното Причерноморие, присъединявайки окончателно Крим и земите между реките Южен Буг и Днестър. Завоеванията са потвърдени от Руско-турския мирен договор, сключен в Яш на 29 декември 1791 г. Договорът "стъпва" на основните положения на Кючуккайнарджанския мирен договор - един отправен етап в международните отношения за един продължителен период от време.

КОНСТАТАЦИИ в близък план:

1. Въпреки че Турция е победена във водените войни, тя трудно се съгласява да седне на масата на преговорите, а когато все пак започнат, непрекъснато ги протака, оправдавайки се с незначителни предлози: метеорологични условия; битови неудобства; религиозни празници, традиции и забрани др.;

2. При всички неудобни за нея случаи и ситуации Турция търси посредничеството и закрилата на някоя от западните държави (Франция, Австрия, Англия, Прусия), опитвайки се да интернационализира конфликта си с Русия и да се представи като унижена жертва;

3. Турция не уважава сключените примирия, конвенции и мирни договори с християнските страни и непрекъснато ги нарушава, като се оправдава с мюсюлманската религия и начините на воюване с християните;

4. В отношенията със съседите си Турция разчита на войната, насилието и предизвиканата от нея агресия, а не на мира;

5. Османската империя е завоевателка на много държави и народи в Европа, които подлага на масова асимилация и геноцид;

6. Тя потиска техните права на човешко съществуване и свободно развитие с векове.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Засиленият интерес към историята на Балканите и съдбата на балканските народи, към Крим и Кавказ и кавказските народи, към островите в Средиземно море, към Русия и Турция и мюсюлманския свят и отношението им към Европа и останалия християнски свят, е повод да се върнем отново към текста на Кючуккайнарджанския мирен договор, който е един изключително важен документ.

Заедно с Карловатския мирен договор от 1699 г., Кючуккайнарджанският открива и поставя за разрешаване на т.нар. "Източен въпрос": задълбочава кризата в Турция и дават тласък на националноосвободителните борби на угнетените народи: гърци, сърби, българи, власи, молдовани, босненци, черногорци, хървати, татари, грузинци, осетинци, кабардинци и др., разкривайки им възможност за откъсване от Османската империя и създаване на собствени национални държави. Много от клаузите на договора дават право на Русия да покровителства угнетените християнски народи в Османската империя, спасявайки ги от геноцид и асимилация. Засилва се вярата на поробените в силата и спасителната мощ на руското оръжие. Създава се възможност за стабилизиране на южноруската граница и стопанско усвояване на територии, които се включват в черноморската търговия и съдействат за развитие на икономическите връзки между Изтока и Западна Европа. (Справка: стопанско-реформаторската дейност на ген. губернатора на Нова Русия и Таврия фелдмаршал Г. Потьомкин).

Кючуккайнарджанският договор е документ, който фиксира международните отношения в един огромен географски параметър: Близкия изток, Кавказ, Крим, Балканския полуостров, Източното Средиземноморие (в частност), и в Европа (като цяло) в средата на 18. век. Затова няма историк, занимаващ се с този период от световната история, който да не цитира този документ като своеобразна изначална или изходна точка, разглеждайки светът преди и светът след 1774 г. Забележителното е и това, че се появяват проблемите и фрагментите: Източен въпрос, полски, кримски, кавказки, грузино-арменски, черноморски, божигробски, татарски, казашки и др. въпроси, някои от които и днес вълнуват не само като история, но и като рефлексия от миналото върху днешния ден, т.е. Кючуккайнарджанският мирен договор има и съвременно звучене.

ПРЕДЛОЖЕНИЯ:

1. Добре ще е да се преиздаде пълният текст на Договора на съвременен български език, при използване на руския оригинал, съхраняван в Централния държавен военно-исторически архив в Москва.

2. Необходим е превод и издаване на български език на книгата на академик Елена Йосифовна Дружинина „Кючук-кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение)” [2].

3. Издаване на цветен албум, в който да се включат и илюстративни материали от подготовката и откриването на възпоменателния паметник (2009), посветен на императрица Екатерина II и победата на Русия във войната и сключения договор за мир, който е единственият международен договор в новата историческа епоха, подписан на българска територия.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Българската държавност в актове и договори. Съставител Васил Гюзелев, С., 1981.
- [2] Дружинина, Е. И. Кючук-кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение/. М., 1955.
- [3] Илчев, И. и др. Източният въпрос. С., 1991.
- [4] История на СССР. С., 1972.
- [5] Международни актове и договори, засягащи България. - ГСУ, ЮФ, т. XXXIV, I, 1938/39. Съставител Г. П. Генов. С., 1940.
- [6] Международни актове и договори 1648-1918. Съставила доц. С. Стефанова. С., 1958.
- [7] Центральный Государственный военно-исторический архив. Москва (ЦГВИА),, ф. ВУА, д. 133.

За контакти:

Д-р Станка Н. Георгиева, гр. Силистра, ул. Янко Тодорв 32, вх.1, ап.1, тел. 086/83-30-49, e-mail: georgievi_3@abv.bg

Докладът е рецензиран.